

17. Винниченко В.К. Заповіт борцям за визволення / В.К. Винниченко. – К. : Вид. т-во «Криниця», 1991. – 128 с.
18. Тимошенко В.І. Держава в теорії солідарності (З історії політичної і правової думки) / В.І. Тимошенко // Держава і право : зб. наук. праць. – Серія: Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 26. – С. 62–67.
19. Жилин А.А. Новое направление во французской юриспруденции: учение о государстве и праве проф. Л. Дюги / А.А. Жилин. – К. : Тип. Имп. ун-та св. Владимира АО Н.Т. Корчак-Новицкого, 1910. – 28 с.
20. Гольденвейзер А.Д. В защиту права (статьи и речи) / А.Д. Гольденвейзер. – Нью-Йорк : Изд-во им. Чехова, 1952. – 266 с.

ОСАДЧА Л. М.,
старший викладач
(Національний університет
державної податкової служби України)

УДК 342.8

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЩОДО РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПІВ ВИБОРЧОГО ПРАВА

У науковій статті автор приділяє увагу теоретичному осмисленню визначення поняття «принципи виборчого права» та дослідженню їхніх найбільш характерних ознак.

Ключові слова: *принципи, принципи права, принципи виборчого права, релятивність, універсальність, стабільність, імперативність, предметна визначеність, загальнообов'язковість.*

В научной статье автор уделяет внимание теоретическому осмыслению определения понятия «принципы избирательного права», а также исследованию их наиболее характерных свойств.

Ключевые слова: *принципы, принципы права, принципы избирательного права, релятивность, универсальность, стабильность, императивность, предметная определенность, общеобязательность.*

In a scientific article, the author focuses on the theoretical understanding of the definition of principles of electoral law, as well as the study of the most characteristic of their properties.

Key words: *principles, principles of law, principles of electoral law, relativity, versatility, stability, imperative, object certainty, universal validity.*

Вступ. Проблеми розбудови громадянського суспільства та демократичної соціальної правової держави передбачають комплексне реформування всіх сфер суспільного життя, насамперед особливу увагу повинно бути приділено реформуванню виборчого законодавства України.

Для того щоб вибори сповна виконували свою функцію та соціальне призначення, стали невід'ємним елементом (атрибутом) демократії, сприяли її розвитку, необхідно провести широкий комплекс заходів. Першочерговим завданням є забезпечення проведення виборів на основі апробованих міжнародних виборчих стандартів, дотримання яких уможливило демократичний характер виборчого процесу.

Постановка завдання. Метою роботи є системне і ґрунтовне теоретичне осмислення дефініції принципів виборчого права на основі деяких існуючих і домінуючих підходів визначення поняття «принципи виборчого права», яке має широке використання як у загальнотеоретичній літературі, так і в наукових працях учених-конституціоналістів.

Результати дослідження. Проблематикою дослідження принципів права, зокрема принципів виборчого права, займалися такі науковці: В. Погорілко, А. Колодій, А. Стрижак, Ю. Ключковський, М. Ставнічук, М. Баймуратов, Б. Кофман, І. Баклицький, С. Князев, С. Погребняк, О. Уварова та інші.

Аналіз зазначеної проблеми доцільно розпочати з філософсько-історичного вивчення самого поняття «принципи».

Ще в далекі античні часи мислителі Платон, Аристотель, Сократ, Цицерон та багато інших у своїх працях намагалися збагнути такі категорії, як «рівність», «справедливість», «свобода». В епоху Середньовіччя Фома Аквінський, Августин Блаженний у працях «Сума теологій» та «Про град Божий» розглядають ідеї свободи, рівності, справедливості, законності.

В епоху Відродження акцентувалася увага на необхідності розширення знань про справедливість і рівність уже не просто у світоглядному контексті, а у правовому, зокрема контексті функціональної ролі права в системі правового регулювання.

Загалом ця епоха заклала нове бачення ідей справедливості та рівності, яка значно відрізнялася від усіх попередніх [1, с. 133].

Видатними вченими-мислителями цього періоду є Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк та інші.

Серед найважливіших філософів Просвітництва – Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, які значною мірою розуміли право як розвиток ідей свободи, рівності та справедливості.

Значну увагу приділяли дослідженню принципів рівності, справедливості та свободи науковці Росії Б. Чичерін, П. Новгородцев, Н. Бердяєв, В. Соловйов.

Проблема рівності і справедливості знайшла ґрунтовне відображення у вітчизняній політико-правовій доктрині, зокрема в роботах таких мислителів, як Г. Сковорода, П. Лодій, члени Кирило-Мефодіївського товариства.

Без заперечення можемо сказати, що саме всеохоплююче і ґрунтовне дослідження, яке здійснювалося науковцями протягом тривалого історичного часу, принципів буття, існування та розвитку природних і соціальних явищ сприяло конкретизації й систематизації наукових знань, прискоренню розвитку науки в цілому.

У новітній юридичній літературі не існує єдиної думки щодо розуміння і тлумачення категорії «принципи», зокрема понять «принципи права» та «принципи виборчого права».

Тлумачний словник В. Даля визначає: «Принцип – наукове або моральне начало, основа, правило, основа, від якої не відступають» [2, с. 431].

У «Тлумачному словнику української мови» із підкресленням розмаїття смислового значення цього поняття зазначено: «Принцип – основне положення якої-небудь наукової системи теорій тощо; відмінна ознака, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь; норма, правило, переконання, яким керується хто-небудь у житті, поведінці» [3, с. 656].

Ю. Волошин вважає, що принципи – це «основні засади, вихідні ідеї, які характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю, відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо). Принципам притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі широкого кола явищ» [4, с. 110].

На думку І. Данильської, категорія принципу як методологічна основа є першочерговою і первинною в теорії будь-якої гуманітарної науки. Для юридичної науки питання про принципи права завжди було актуальним. Враховуючи філософську сутність, абстрактність і водночас детермінованість умовами суспільного життя, принципи стають об'єктом перманентного дослідження вчених. Принципи привертають увагу правознавців своїм визначальним впливом на поведінку людей. Без сумніву, будь-який принцип, у тому числі і принцип права, – явище соціальне. Як компонент соціального розуміння він обумовлений природною свідомістю людей, їхніми життєвими потребами, закономірностями функціонування суспільних відносин [5, с. 14].

Доцільно звернути увагу на думку І. Баклицького, який наголошує: «Принципи пронизують усе правове життя суспільства, правову систему країни. Вони характеризують не тільки сутність, а й зміст права, відображають не тільки його внутрішню будову, статику, але і весь процес функціонування, його динаміку. Принципи права впливають на весь процес підготовки нормативних актів, їх видання, встановлення гарантій дотримання правових вимог. Вони виступають як своєрідна «несуча» конструкція, на основі якої будуються й реалізуються не тільки норми, інститути або галузі, а й уся його система» [6, с. 71].

В. Маляренко зазначає, що принципи права – це керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Значення принципів права полягає в тому, що вони у стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права [7, с. 128].

Р. Ігонін стверджує, що принципи права репрезентують собою основоположні ідеї, закономірності, підстави, які визначають природу правової матерії та процес її еволюції [8, с. 187].

Автор цілком погоджується з даною думкою, проте вважає за доцільне доповнити, що принципи права характеризуються вищим ступенем імперативності, універсальності та загальнозначущістю.

У загальній теорії всі принципи права диференціюються на загальносоціальні та спеціально-соціальні. Останні у свою чергу поділяються на загальні, міжгалузеві та галузеві принципи права, які взаємообумовлені, взаємопов'язані й утворюють певну систему з наявними в ній специфічними зв'язками.

Загальні принципи становлять собою суть, ядро права в цілому. Міжгалузеві є характерними для цілого ряду галузей права, а галузеві – своєрідна система координат, у межах якої розвивається певна галузь права, й одночасно вектор, що визначає напрямок розвитку цієї галузі [9, с. 222].

Принципи виборчого права є складовим елементом галузевого інституту конституційного права та найбільш узагальнено виражають сутність виборів.

Відсутність єдиного підходу до застосування термінів «принцип», «засада», «стандарт», а також наявність великої кількості наукових досліджень щодо визначення поняття «принципи виборчого права» та відповідності конституційних принципів міжнародним виборчим стандартам підкреслює змістовну неоднорідність даного поняття. Існування різноманітних поглядів створює несприятливі умови для формулювання єдиної, узгодженої дефініції «принципи виборчого права».

В. Кравченко вважає: «Принципи виборчого права – це умови його визнання і здійснення, які разом забезпечують реальний характер волевиявлення народу, легітимність виборчих органів публічної влади» [10, с. 179].

Аналогічної думки дотримується український науковець В. Теліпка, який принципи виборчого права характеризує як умови його визнання і здійснення, які у своїй системній єдності забезпечують реальний характер волевиявлення народу й легітимність виборчих органів публічної влади [11, с. 71-72].

М. Бучин під демократичними принципами виборів розуміє «умови, на основі яких здійснюється виборчий процес і відповідно до змісту яких вибори мають демократичний характер, а їхній результат виражає реальне волевиявлення громадян» [12, с. 10-11].

Заслугує на увагу висновок ученого-конституціоналіста В. Погорілка, який під принципом виборчого права розумів наступне: «Вихідні положення, фундаментальні ідеї, які відображають суть виборів як передбаченої Конституцією України пріоритетної форми безпосередньої демократії, визначають засади правового регулювання, реалізації і гарантування виборчих прав громадян України та забезпечують передбачений законодавством України порядок організації проведення всіх видів виборів у державі» [13, с. 205-206].

Російський науковець Т. Васильєва принципи виборчого права визначає так: «Руководящие идеи, лежащие в основе регламентации данного института» [14, с. 370].

Практично співпадають точки зору С. Князева та Л. Козодой, які вважають, що принципи виборчого права – це основні ідеї, які відображають демократичну природу виборів як конституційної основи народовладдя, що визначають фундамент правового регулювання виборчих прав, гарантій, процедур, які забезпечують законодавчо визначене, чітко збалансоване, нефальсифіковане проведення виборів різного рівня, реалізацію й захист виборчих прав громадян та інших суб'єктів виборчого процесу [15, с. 92; 16, с. 50-51].

На думку О. Ковальчук, доцільніше було б відмовитися від застосування терміна «принципи» й замінити його українським словом «засади». Внаслідок чого розглядати в законодавстві та юридичній літературі засади виборчого права [17, с. 28].

Залишається незрозумілою та невизначеною думка О. Майданник, оскільки вчений, вважаючи, що реалізація громадянами України виборчого права базується на певних засадах і принципах, розмежовує ці два поняття. А підводячи підсумки, підкреслює: «У ст. 71 Конституції України закріплені визначальні засади, на основі яких здійснюється виборче право. Всі ці загальні принципи послідовно втілені й відображені у всіх законах про вибори» [18, с. 170]. Тобто науковець ототожнює категорії «загальні принципи» і «визначальні засади».

У змісті коментарів до ст. 1 Закону України «Про вибори народних депутатів України» зазначено, що основні засади (принципи) виборів, перелічені в ч. 1 ст. 1 Закону, повністю відповідають «керівним принципам відносно виборів» Європейської комісії «За демократію через право...». Автор чітко підкреслює тотожність понять «засади» і «принципи» [19, с. 7].

Здійснюючи аналіз наукових праць, можемо зазначити, що в науці конституційного права мають місце й інші підходи до розуміння дефініції «принципи виборчого права». Однак особливо гостро стоїть питання щодо однакового розуміння й застосування понять «принципи» та «засади».

Посилаючись на «Глумачний словник української мови», сутність поняття «засада» розкривається з позицій розуміння декількох значень: по-перше, як основа чогось, те головне, на чому щось ґрунтується; по-друге, головне, вихідне положення; основа світогляду, правило поведінки [3, с. 355-356].

Продовжуючи думку, варто зауважити, що будь-яке головне, вихідне положення, правило поведінки, світогляд має бути приведено в дію за допомогою певного «двигуна», і таким «двигуном» є принципи, в основі яких є ідея.

В. Касьян зауважує: «Ідея – це єдність відображення дійсності і цільового устремління. Тобто це думка, що осягає явища, процеси об'єктивної реальності й одночасно формує мету, прогнозує подальший хід пізнання та практичного перетворення світу. У науковому пізнанні ідея набуває важливого значення. По-перше, вона підсумовує досвід попереднього розвитку знання в певній галузі науки. По-друге, слугує основою для узагальнення, об'єднання знання в цілісну систему. По-третє, формує конкретні принципи та шляхи подальшого розв'язання проблем, що виникають перед науковим пізнанням» [20, с. 180-181].

Виходячи з аналізу наукової літератури, автор вважає, що найдоцільніше визначити поняття «принципи виборчого права» як основоположні ідеї, які покладені в основу виборчого законодавства та у своїй системній єдності забезпечують реалізацію й гарантування виборчих прав громадян України та легітимність виборних органів публічної влади.

Приділяючи значну увагу дослідженню принципів виборчого права, їх дефініцій і класифікацій, вчені залишають поза увагою питання сутнісних характеристик принципів виборчого права. Спробуємо окреслити найбільш характерні риси принципів виборчого права, виходячи з того, що вони формується на основі загальноправових принципів.

Принципи права є результатом суспільної свідомості, певної суспільної формації, результатом природного розвитку суспільства. Вони не є сталими, виникають, існують, змінюються, припиняють свою дію внаслідок закономірних природних факторів. Вони ні від кого не залежать, відповідають характеру суспільних відносин, економічним, політичним, ідеологічним процесам, що відбуваються в суспільстві. Іншими словами, принципи права – це такі правові явища, які безпосередньо пов'язують зміст права з його соціальними основами – тими закономірностями суспільного життя, на яких дана правова система побудована та які вона закріплює» [21, с. 21].

Тому можемо зазначити, що однією з ознак принципів виборчого права є об'єктивна зумовленість, яка узгоджується з їх ідеологічним характером. Адже будучи ідеологічною категорією, принципи права розглядалися як вид людської діяльності, який виражає прагнення людей спрямовувати свою поведінку відповідно до об'єктивних закономірностей розвитку суспільства [22, с. 41].

Будь-який історичний період розвитку суспільства висував ті ідеї, які узгоджувалися з вимогами часу, проте стрижнем усіх періодів є принципи справедливості, рівності, верховенства природних прав. Однак концептуальне закріплення цих провідних ідей знайшло своє відображення в наукових працях після перших буржуазних революцій.

Принципи конституційного права України, а також принципи виборчого права втілюють найважливіші ідеї конституційно-правової думки, виражені в теоріях, доктринах і вченнях видатних мислителів давнини й сучасності (Т. Джефферсона, С. Дністрянського, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Б. Франкліна та інших) [23, с. 43].

Однією з визначальних ознак принципів виборчого права є їх предметна визначеність, оскільки вони виконують функцію каркасу інституту виборчого права й одночасно виступають орієнтиром, відповідно до якого розвивається даний інститут, сприяють єдності, логічній послідовності, органічній системності, узгодженості норм об'єктивного виборчого права.

Водночас принципи права є не просто абстрактними категоріями, вони здійснюють реальний регулюючий вплив на суспільні відносини.

На думку А. Колодія, регулятивний характер принципів права вбачається в тому, що зафіксовані у праві, принципи набувають значення загальних правил поведінки, які мають загальнообов'язковий державно-владний характер, що стає притаманним як безпосередньо нормам-принципам, так і принципам, які виводяться з норм [21, с. 19]. Тому наступною характеристикою принципів виборчого права можна вважати їх регулятивний характер.

Домінуючою ознакою принципів виборчого права є їх підвищена стабільність порівняно з нормами виборчого законодавства. Підвищена стабільність принципів виборчого права не передбачає їх незмінності. Їх зміна може відбуватися двома протилежними способами – еволюційно або революційно. Спосіб, за допомогою якого змінюються принципи права, насамперед залежить від того, яким чином відбуваються глибинні, кардинальні зміни сутнісних якостей соціального життя (його структури, динаміки процесів, основоположних цінностей тощо). Як правило, соціальні зміни відбуваються поступово, шляхом трансформації акумульованих кількісних показників в якісні. Тому і принципи права найчастіше змінюються відповідно до еволюційної моделі. Така зміна є найбільш оптимальною й бажаною, оскільки забезпечує «правонаступництво» засадничих ідей, ідеалів, цінностей і культури суспільства з їх наступним відтворенням у принципах права, які формують базис нової правової системи [8, с. 183].

Універсальність принципів виборчого права полягає в тому, що вони виступають першоосновою всього виборчого законодавства. Норми інституту об'єктивного виборчого права формуються під впливом або на основі того чи іншого принципу виборчого права й не повинні їм суперечити, виступають своєрідним засобом їх конкретизації.

Під час дослідження даного питання слід враховувати те, що конституційне право України – це одна з галузей права, яка відноситься до підсистеми публічного права. Внаслідок цього домінуючий метод правового регулювання має імперативний характер, що позначається на особливостях принципів виборчого права, зокрема на такому з них як універсальність.

Універсальність як одну з ознак принципів об'єктивного виборчого права слід розуміти як те, що вони пронизують усю юридичну матерію та повинні враховуватися під час вирішення будь-яких правових питань. Імперативність вказує не лише на загальнообов'язковість, безальтернативність щодо вибору варіанта поведінки, а й на чітку відповідність їм усіх приписів норм права.

Висновки. Аналіз принципів виборчого права не є вичерпним. Це потребує активізації ролі науковців щодо вивчення зазначеного питання та з'ясування їх ролі в системі конституційного права України.

Список використаних джерел:

1. Гусарева О.С. Ідея справедливості у праві: історичний аспект // Альманах права. – К., 2012. – № 3. – С. 132–135.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. – М. : Русский язык, 1999. – Т. 3: П. – 555 с.
3. Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей (близько 40000 слів) / за ред. докт. філол. наук, проф. В.С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2006. – 992 с.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – Т. 5: П–С. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – 736 с.
5. Данильєва І.Е. Принципи організації та функціонування державної служби в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І.Е. Данильєва. – Луганськ, 2005 – 196 с.
6. Баклицький І.І. Загальні принципи права як сутнісні його характеристики // Держава і право : зб. наук. праць. – Серія: Юридичні та політичні науки. – К., 2006. – Вип. 45. – С. 71–77.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – Т. 5: П–С. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – 736 с.
8. Ігонін Р.В. Адміністративно-правове забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Р.В. Ігонін. – Ірпінь, 2013. – 488 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. – Х. : Консум, 2009. – 656 с.
10. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посібник. – Вид. 3-тє, виправл. та допов. – К. : Атіка, 2004. – 512 с.
11. Теліпко В.Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Е. Теліпко – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
12. Бучин М.А. Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні : монографія / М.А. Бучин. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 364 с.
13. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія / відп. ред. В.Ф. Погорілко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; А.С.К., 2003. – 652 с. – (Нормативні документи та коментарі).
14. Сравнительное конституционное право [текст] / отв. ред. В.Е. Чиркин. – М. : Манускрипт, 1996. – 729 с.
15. Козодой Л.М. Конституційно-правовий статус суб'єктів виборчого процесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Л.М. Козодой. – К., 2006. – 212 с.
16. Князев С.Д. Российское избирательное право : учебник. – Владивосток, 2001.
17. Ковальчук О.Б. Виборчий процес в Україні: конституційно-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О.Б. Ковальчук. – Львів, 2002. – 231 с.
18. Майданик О.О. Конституційне право України : навч. посібник. – К. : Алерта, 2011. – 380 с.
19. Науково-практичний коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» / Ф.В. Веніславський, О.В. Гончарук, В.П. Колісник, П.М. Любченко, В.М. Сущенко ; за ред. В.Л. Мусіяки. – К. : Дрім Арт, 2012. – 672 с.
20. Касьян В.І. Філософія. Відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посібник. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Знання, 2005. – 333 с.
21. Колодій А.М. Принципи права України : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
22. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права / О.В. Старчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 40–43.
23. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / За ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Юридична думка, 2006. – Т. 1. – 544 с.

